

Lezing 3: Zekerheid van het bestaan van God

“De dwaas zegt in zijn hart: Er is geen God” (Psalm 14:1)

Veel zaken die aantoonbaar zijn, bestempelen we ook als een zekerheid. Het geloof in een God is echter juist iets wat niet aantoonbaar lijkt te zijn. Ons verstand kan tekortschieten in het begrijpen van zoiets bovenmenselijks, maar het kan ook zijn dat de gedachte dat het slechts menselijke verbeelding is, ons doet twijfelen. Toch noemt David hem een dwaas, die zegt dat er geen God is. We willen daarom samen kijken naar de argumenten die aangevoerd kunnen worden voor het bestaan van God en hoe we ons moeten verhouden ten opzichte van deze argumenten.

Voor deze lezing hebben we dr. ir. G.J.E. Rutten uitgenodigd, hij zal op 2 november 2023 *Deo Volente* zijn lezing voor ons uitspreken.

Aan de *lector* zijn de volgende vragen gesteld:

1. Welke zekerheden zijn er voor het bestaan van God?
2. Welke waarde hebben rationale Godsargumenten voor een christen?
3. Wat betekent rationale zekerheid voor onze houding ten opzichte van het relativisme?

De denker Blaise Pascal heeft veel nagedacht over (rationele) argumenten voor het bestaan van God. In het voorbereidingsartikel schrijft Martje over het leven en denken van Blaise Pascal.

“Niet alleen door de rede, maar ook door het hart”

Blaise Pascal over zeker zijn van het bestaan van God

Kunnen we via het verstand zekerheid krijgen over het bestaan van God? Is het mogelijk om met rationele argumenten het bestaan van God te bewijzen? In lezing drie zullen we over deze en andere vragen nadenken. In de geschiedenis van het christendom zijn er velen geweest die gezocht hebben naar rationele godsargumenten. Deze argumenten hebben hun waarde. Ze laten zien dat geloven niet irrationeel is – iets dat je achter je laat als je redelijk gaat denken. Toch is het opvallend dat mensen die zich beziggehouden hebben met rationele godsargumenten, vaak ook benadrukten dat er veel is dat boven de rede uitgaat. Geloven rust op meer dan alleen het verstand, zo hebben mensen als Augustinus, Pascal, Kierkegaard en Lewis beleeden én ervaren. Op bovennatuurlijke wijze sprak God in hun leven. Zodat ze beseften: het geloof kan niet gebéel rationeel onderbouwd worden. Vanuit de rede gezien blijft het geloof een sprong (Kierkegaard) of een gok (Pascal).

In plaats van een theoretische uiteenzetting te geven over de verhouding tussen geloof en rede, willen we in dit artikel stilstaan bij één van deze denkers – Blaise Pascal – en vanuit zijn leven en denken laten zien welke waarde rationele overwegingen hebben als het gaat over zeker zijn van het bestaan van God. Je zou kunnen zeggen dat zijn leven een levende illustratie is van wat hij in zijn werk (met name de Pensées) zegt, namelijk dat het geloof gesteund wordt door de rede, terwijl tegelijkertijd het geloof ver boven de rede uitstijgt. Het eerste deel van dit artikel gaat in op (een deel van) het leven van Pascal en het tweede deel op zijn niet-voltooid hoofdwerk: de Pensées.

Tekst: Martje den Ouden

Wetenschapper

Pascal was een wetenschapper van wereldformaat. Hij heeft veel bereikt op het gebied van de wiskunde en de natuurkunde. De driehoek van Pascal, de wet van pascal en de eenheid pascal, die nog steeds gebruikt worden in de wis- en de natuurkunde, herinneren hieraan.

Pascals genialiteit bleek al vroeg. Op twaalfjarige leeftijd maakte hij zich op eigen kracht de euclidische meetkunde eigen. Op zijn zestiende vond hij de projectieve meetkunde uit en op zijn negentiende bouwde hij samen met zijn vader een mechanische rekenmachine, de *Pascaline*. Toen Pascal drieëntwintig was, berekende hij luchtdruk; vijf jaar later stelde hij de waarschijnlijkheidsleer op en nog eens zeven jaar later volgde de integraalrekening. Niet voor niets noemde de Franse denker Chateaubriand hem een “angstaanjagend genie” (Heij, 2017).

Godservaring

Als wetenschapper probeerde Pascal met experimenten en redeneringen de werkelijkheid te begrijpen en te verklaren. Tegelijkertijd besepte hij dat de wetenschap slechts over een beperkt gebied van de werkelijkheid gaat en dat een groot deel van de werkelijkheid niet begrepen en verklaard kan worden. De rede heeft zijn grenzen. Dit besef verdiepte zich in de nacht van 23 november 1654. In deze Nacht van het Vuur - waarschijnlijk de beroemdste nacht van de zeventiende eeuw – maakte Pascal een goddelijke inbraak mee. Gedurende twee uren werd hij “overmand door Gods gebeurende vuur”, zoals Willem-Jan Otten dat verwoordt (Otten, 2011, p. 30). Otten maakt de vergelijking met een Eureka-ervaring. Pascal zal bij zijn ontdekkingen vast wel eens de euforische sensatie van Eureka gevoeld hebben, zo zegt hij, maar de ervaring die hij die novembernacht had, was anders (Otten, 2011). Het overtrof alle andere ervaringen en heeft Pascals leven diepgaand beïnvloed.

De neerslag van Pascals godsontmoeting is te vinden in het Memoriaal, een soort gedenkschrift dat geschreven is door Pascal onmiddellijk na zijn mystieke ervaring. Bovenaan dit Memoriaal staat een kruis. Daaronder staan duur,

datum en uur genoteerd: “jaar der genade 1654. Maandag 23 november (...). Vanaf ongeveer half elf ’s avonds tot ongeveer een half uur na zijn middernacht” (Pascal, 1997, p. 397-398). Zelfs in een mystieke notitie gaat Pascal nog wetenschappelijk te werk. Daaronder staat in kapitaalletters het woord “VUUR”, gevolgd door: “God van Abraham, God van Isaäk, God van Jacob, niet van de filosofen en de geleerden” (Pascal, 1997, pp. 397-398). Deze regels lijken te suggereren dat Pascal zijn godsontoemting ervoer als vergelijkbaar met de godsontoemting van Mozes bij het brandend braambos. Het Memoriaal bestaat meer uit steekwoorden dan uit welgevormde zinnen. Er spreekt een diepe beroering uit. “Zekerheid, zekerheid, besef, vreugde, vrede, God van Christus” en “vreugde, vreugde, vreugde, tranen van vreugde” (Pascal, 1997, p. 397-398). Pascal wilde zijn godsontoemting altijd voor ogen en in gedachten hebben. Daarom maakte hij een kopie, vouwde het origineel en de kopie samen op en naaide deze in de voering van zijn jas. Acht jaar lang droeg hij het papier en het perkament onafscheidelijk met zich mee. Na zijn dood werd het door een huisknecht gevonden.

Apologie

Na de Nacht van het Vuur, die ook wel Pascals tweede bekering wordt genoemd, verlegde Pascal zijn aandacht van de wis- en natuurkunde naar de theologie, hoewel hij altijd interesse bleef houden in eerstgenoemde vakgebieden. In de laatste jaren van zijn leven – Pascal stierf op jonge leeftijd – legde Pascal zich toe op het schrijven van een apologetiek. Pascal heeft dit werk niet kunnen voltooien. Het is gebleven bij een verzameling notities die postuum gepubliceerd zijn onder de titel ‘Pensées’ (Gedachten). Ze bieden zowel minder als ook meer dan een voltooid werk. Een boek lees je en je hebt het uit, maar gedachten lees en herlees je en ze spreken opnieuw. Dat het beoogde geschrift er niet gekomen is en altijd een “te schrijven” is gebleven, is niet alleen te wijten aan het feit dat Pascal kampte met chronische ziekte en

vroegtijdig overleed, maar ook aan een inherente tegenstrijdigheid in het ontwerp van het project. Pascal wilde het christelijk geloof verdedigen, maar voelde tegelijkertijd dat hij het christelijk geloof niet kón verdedigen. In de *Pensées* is hij “gaan argumenteren dat argumenteren niet kan; gaan spreken om te zeggen dat het om zwijgen gaat; en gaan bewijzen dat godsbewijzen zinloos zijn” (Otten, 2023).

Pascal schreef zijn *Pensées* in de zeventiende eeuw, een eeuw waarin het geloof in de menselijke (wetenschappelijke) ratio een hoge vlucht nam. Pascal richt zich in zijn *Pensées* enerzijds tot sceptici en libertijnen en anderzijds tot (al te) rationele filosofen, voor wie het bestaan van een opperwezen de logische sluitsteen is van een omvattend rationeel systeem (Heij, 2017). Pascal had weinig op met de rationalistische godsbewijzen van een tijdgenoot als Descartes. Als we denken dat God uit een godsbewijs rolt of het sluitstuk van een menselijke redenering is, begrijpen we God niet. God is een oneindig onbegrijpelijk wezen (Pascal, 1997, fr.418). Dit wil niet zeggen dat Pascal geloven als irrationeel beschouwde, zoals straks ook nog zal blijken. Het christelijk geloof is redelijk, ook al kan het niet door de rede bewezen worden, is zijn overtuiging.

In de *Pensées* richt Pascal zich ook tot zichzelf. Hij spreekt zichzelf als het ware toe. Otten schrijft: “Telkens wanneer hij de argumenten tegen God weergeeft die hij anderen in de schoenen schuift (...) denkt hij zichzelf in. (...) Hij denkt zichzelf tot vertwijfeling – niet omdat hij niet in God gelooft, maar omdat hij dat juist wel doet” (Otten, 2023). Tenslotte spreekt Pascal ons - lezer in de eenentwintigste eeuw – aan. Dat doet hij heel persoonlijk. Bij het lezen is het alsof Pascal jou op het oog heeft en jouw gedachten denkt. Zijn *Pensée* “[voegt] zich spartelend in je eigen gedenk, of beter: je eigen geworstel met dat waar je maar geen greep op kunt krijgen, nooit zult krijgen, terwijl het je allesoverheersende verlangen kan zijn – je geloof” (Otten, 2011, p. 38). Pascal spreekt ons echter niet alleen aan, hij durft ook

tegen te spreken en dat doet hij niet zelden op ongenadige wijze. Eerst geeft hij de ongelovige een stem, dan verplaatst hij zich in hem en ten slotte legt hij hem het zwijgen op.

Geloof verenigbaar met de rede

Pascal heeft geworsteld met de verhouding tussen de wereld van de rede en de wetenschap enerzijds en het geloof en de openbaring anderzijds. Dit komt terug in de *Pensées*. Pascal maakt duidelijk dat het geloof, hoewel het boven de rede uitstijgt, niet tegen de rede ingaat. (Natuur)wetenschappelijke kennis en geloofskennis staan niet tegenover elkaar. “Het geloof zegt ons wel wat de zintuigen ons niet vertellen, maar niet het tegendeel van wat zij waarnemen; het staat erboven en niet er tegenover” (Pascal, 1997, fr.185). Het geloofsoog ziet wel meer dan het natuurlijke oog, maar ze spreken elkaar niet tegen. Het geloof is dus niet onredelijk. Sterker nog, niets is redelijker dan het geloof. De erkenning dat er “oneindig veel dingen” zijn die de rede te boven gaan, is de hoogste stap die de rede kan maken (fr. 180). “Niets strookt meer met het verstand als deze afwijzing van het verstand” (fr. 182).

Hiermee pleit Pascal niet voor totale afwijzing van het verstand. Alleen het verstand laten gelden is dwaas, maar het verstand uitsluiten is evenzeer dwaas (fr. 183). Beide houdingen richten het geloof schade aan. “Als we alles ondergeschikt maken aan het verstand, heeft onze godsdienst niets mysterieus en bovennatuurlijks meer. Als we ons niet aan de beginselen van het verstand houden, wordt onze godsdienst ongerijmd en belachelijk” (fr. 173). Een christen bewandelt de middenweg: “onderwerping én gebruik van het verstand, daarin bestaat het ware christendom” (fr. 167).

Geloof meer dan de rede

Het geloof is verenigbaar met de rede, maar stijgt daar tegelijkertijd oneindig ver bovenuit. Naast en boven de orde van de rede, is de orde van het hart. Dit is de orde van de goddelijke liefde. Hier kom je Jezus Christus tegen. Het

hart kent de waarheid dieper dan het verstand. “Het hart heeft zijn eigen redenen, waar de rede niets van afweet” (fr. 423). Met deze uitspraak wil Pascal niet alleen aangeven dat natuurwetenschappelijke kennis geen antwoord kan geven op de diepste vragen en daarom het hart onberoerd laat, maar ook dat wij nooit op grond van puur rationele argumenten tot geloof komen of in ongelof voortleven (De Vries, 2012). Met onze rede zullen we nooit verder komen dan de conclusie dat er een kleinere of grotere kans is dat God bestaat. Met ons hart ervaren we God en zijn we er zeker van dat Hij bestaat. “Het is het hart dat God waarneemt, niet het verstand. Dát is geloven: God in het hart voelen, niet met het verstand” (fr. 424). Het hart geeft meer kennis van God en meer dan kennis van God: liefde tot God.

God kennen met het hart betekent God kennen in en door Christus. “Allen die beweerd hebben God te kennen en zonder Christus [Zijn bestaan] te bewijzen, hadden alleen maar ondeugdelijke bewijzen. (...) Maar door Christus en in Christus bewijst men God” (fr. 189). God kennen met de rede, maar buiten Christus om – als dat al mogelijk is – noemt Pascal “nuteloos en onvruchtbaar” (fr. 449). Het hoogste dat je met de rede te weten kunt komen is dat er een God is, die “groot, machtig en eeuwig” is (fr. 449). Met het hart en door Christus leer je een andere en de ware God kennen: “de God van Abraham, de God van Izaäk, de God van Jacob en de God van de christenen” (fr. 449). Deze God is “een God van liefde en vertroosting. Het is een God die van degenen die Hem toebehoren de ziel en het hart vervult. Het is een God die hun innerlijk hun ellende én Zijn oneindige barmhartigheid laat voelen, die zich in het diepst van hun ziel met hen verenigt en deze vervult met deemoed, vreugde, vertrouwen en liefde (...)” (fr. 449).

Godsgeschenk

Met onze rede zullen we nooit op God komen of op God stuiten. Daarvoor schiet onze rede oneindig tekort. Gelukkig hoeven we ook niet zelf God te vinden, immers: God vindt ons.

